

יחס אדם וטבע בציונות בין פיתוח הארץ לשמירתה

מהלך

1. יחס אדם ארץ – עבודה אישית על קטעים.

כל תלמיד יקבל קטע קריאה, שיסייע לו לענות על השאלה: איזה יחס קיים בין האדם לטבע ולארץ?

2. מיון קטעים – עבודה בקבוצות

נחלק את הכיתה לקבוצות כך שבכל קבוצה יהיה נציג של כל אחד מהקטעים. על הקבוצה למיין את הקטעים על פי היחס בין אדם לטבע המוצג בהם. בתחילה באופן חופשי, אח"כ ניתן לתת שאלות מנחות:

- מה תפקיד האדם ומה עמדתו כלפי הטבע והארץ?
- האם האדם הוא האדון, הבעלים, השולט או שמא השומר המשרת?
- האם יש לפתח את הארץ ולעשות בה שימוש לצרכי האדם או לשמור אותה עד כמה שניתן כמו שהיא?

3. דיון כללי

כל קבוצה תציג את החלוקה שעשתה.

- על פי מה חולקו הקטעים? אילו קטעים היו קלים לסיווג ואילו קשים או מבלבלים?
- מה שתי העמדות העיקריות שמצאתם? מה הדילמה המרכזית?
- חשבו מתי יכולה לצוץ דילמה כזו? (הקמת ישוב על שטחים טבעיים, ייבוש ביצת החולה והתאמת הקרקע להתיישבות, יישוב הנגב – ניסיון לשנות את אופי המדבר, הקמת מפעלים במקום שטחים פתוחים)
- מה עמדתכם בשאלה האם צריך לפתח את הארץ לשנותה ולהתאימה לצרכים או לשמור עליה כמות שהיא?

חלוקה אפשרית של הקטעים

שמירת טבע והשתלבות

- גורדון - "וראית את הארץ והיקום אשר בה"
- בראשית ב' - "לעובדה ולשמרה"
- קהלת רבה - "מה שקלקלת אין מי שיתקן אחריו"
- שירת העשבים - "טוב מאוד להתפלל ביניהם"
- כל עשב אומר דבר - "מימי נזהרתי לבלתי קטוף"
- דברים כ' - "לא תשחית את עצה"

שליטה בטבע ושינוי בו:

- בראשית א' - "כבשוה ורדו בדגת הים"
- בראשית ב' - "ואדם אין לעבוד את האדמה"
- קהלת רבה - "מה שבראתי למענך בראתי"
- שיר בוקר - "נלבישך שלמת בטון ומלט"
- ולס להגנת הצומח - ביקורת שמירת הטבע, "רק עלי אין החוק משגיח"

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

ונשאת ביום ההוא סביב עיניך, בן אדם, ונשאת עיניך למעלה, וראית את הארץ ואת כל היקום אשר בה, וראית את השמים עם כל צבאם, עם כל העולמות אשר בהם, עד לאין תכלית ואין חקר - והנה כולם כולם קרובים אל נפשך, והנה כולם נושאים לה ברכה. אז תשיג את הנצח שברגע. אז תדע, מה רב עושרך, מה רבה הברכה, אשר החיים נושאים לך.

(א. ד. גורדון)

- מה צריך האדם לעשות כדי להתקרב אל היקום והטבע?
- איזה טקסט מקראי (שנאמר באחד מהמנהגים היהודיים) מוזכר כאן? מדוע הוא מוזכר? מה הוא מוסיף?
- איזה קשר בין אדם וטבע מתאר גורדון? האם האדם שולט בטבע או הוא חלק ממנו?
- האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך.

(קהלת רבה פרשה ז')

- מי הדמויות בקטע?
- מה אומר האל לאדם? מה המסר המרכזי של הקטע?
- מה תפקיד האדם על-פי קטע זה? איזה יחס יש בין האל לאדם?
- איזה קשר בין האדם לטבע יש בקטע? האם האדם שולט ובעלים של הטבע? האם הוא חלק מהטבע?
- האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

"כי תצור אל עיר ימים רבים להילחם עליה לתופשה, לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור". (דברים כ, יט)

רש"י: שמא האדם עץ השדה להיכנס בתוך המצור מפניך והתייסר בייסורי רעב וצמא כאנשי העיר, ומה תשחיתנו?

- מה המצב המתואר בקטע? מה החשיבות שיש ליחס לטבע גם במצב זה?
- מה המסר המרכזי של הקטע לפי הפרשנות של רש"י? מה ההבדל בין העץ לאדם?
- איזה קשר בין האדם לטבע יש בקטע? האם האדם שולט ובעלים של הטבע? האם הוא חלק מהטבע?
- האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

שירת העשבים / נעמי שמר
(עפ"י רבי נחמן מברסלב)

דע לך, שְׁכַל רוּעָה וְרוּעָה
יֵשׁ לוֹ נְגוּן מִיַּחַד מְשֻׁלוֹ,
דע לך שְׁכַל עֵשֶׂב וְעֵשֶׂב
יֵשׁ לוֹ שִׁירָה מִיַּחַד מְשֻׁלוֹ,
וּמְשִׁירַת הָעֵשְׂבִים
נִעְשָׂה נְגוּן שֶׁל רוּעָה.

כְּמָה יָפָה, כְּמָה יָפָה וְנֹאָה,
כְּשִׁשׁוּמְעִים הַשִּׁירָה שְׁלֵהֶם;
טוֹב מְאֹד לְהִתְפַּלֵּל בִּינֵיהֶם,
וּבְשִׁמְחָה לְעִבֵד אֶת הַשֵּׁם,
וּמְשִׁירַת הָעֵשְׂבִים
מִתְמַלֵּא הֵלֵב וּמְשִׁתּוֹקֵק.

וּכְשֶׁהֵלֵב, מִן הַשִּׁירָה מִתְמַלֵּא,
וּמְשִׁתּוֹקֵק אֶל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל;
אוֹר גְּדוֹל, אֲזִי נִמְשָׁד וְהוֹלֵךְ
מִקִּדְשֵׁתָהּ שֶׁל הָאֶרֶץ עָלָיו,
וּמְשִׁירַת הָעֵשְׂבִים
נִעְשָׂה נְגוּן שֶׁל הֵלֵב.

- במה דומה הרועה לעשב?
- מה תפקידה של ארץ ישראל בשיר? האם היא משהו מוחשי שצריך לפעול בו או משהו רוחני?
- מה המסר של השיר? מה צריך האדם לעשות?
- איזה קשר בין האדם לטבע קיים בקטע? האם האדם שולט ובעלים של הטבע? האם הוא חלק מהטבע? האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

בראשית פרק ב

(ה) וְכָל שֵׂיט הַשָּׂדֶה טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל הָאֶרֶץ וְאָדָם אִין לְעִבֵד אֶת הָאֲדָמָה:
(טו) וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחָהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ:

- הקטע מתאר מצב בו אין צמחיה. מדוע אין צמחיה? מה התנאי כדי שיהיו צמחים? מה צריך אלוהים לעשות ומה צריך האדם לעשות?
- מה התפקיד של האל ומה תפקיד האדם כלפי הטבע?
- איזה קשר בין האדם לטבע מציג בקטע? האם האדם שולט ובעלים של הטבע? האם הוא חלק מהטבע? האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

כל עשב אומר דבר

אחרי תפילת מנחה גדולה, יצא רבנו, הרב קוק, לשוח בשדה, לצמצם מחשבותיו (להתרכז). אני נלוותי אליו. בדרך קטפתי איזה עשב או פרח. הזדעזע רבנו ואמר לי בנחת: "האמן תאמין לי שמימי נזהרתי לבלתי קטוף (תמיד נזהרתי לא לקטוף) בלי תועלת עשב או פרח שיכול לגדול או לצמוח, כי אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה שאומר לו- גדל. כל ציץ, כל עשב אומר דבר, כל אבן לוחשת איזה סוד, כל בריאה אומרת שירה." הדברים שיצאו מלב טהור וקדוש נחקקו בליבי. מאז התחלתי להרגיש ביותר את מידת החמלה על כל דבר.

רבי אריה לויין (רבם של אסירי המחתרות בתקופת טרום המדינה)

- מדוע יצאו הרב קוק והרב לויין לשדה? מה יש בשדה ובטבע שאי אפשר לעשות בתוך בית?
- מה עושה הרב לויין? איך מגיב הרב קוק? למה הוא מזדעזע?
- מה הטיעון של הרב קוק, מדוע אסור לקטוף פרח? איך עלינו להתייחס לסביבה לפי זה?
- איזה קשר בין האדם לטבע יש בקטע? האם האדם שולט ובעלים של הטבע? האם הוא חלק מהטבע? האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

ולס להגנת הצומח / נעמי שמר

כבר פורחים נרקיסים בשמורות הטבע
מרבדים נפרשים בשפלת החוף
כלנית וכרכום, אלף גון וצבע
והחוק שאומר - כאן אסור לקטוף!

רק עלי אין החוק משגיח
רק עלי איש אינו שומר
לו היו לי עלי גביע
אז, היה מצבי אחר.

ציפורים נדירות כבר דוגרות בסלע
אילנות נדירים נשמרים לחוד
איילות נבהלות מסתכלות בשלט
בו כתוב בפירוש ש- אסור לצוד!

רק עלי עוד לא שמו שלט
מסביב אין לי כל גדר
לו הייתי - נאמר - איילת
אז היה מצבי אחר!

אדוני, היזהר, אל תיגע באיריס!
צבעוני-ההרים הוא מחוץ לתחום!
כל גבעה נישאה בשולי העיר היא -
שטח בר מגודר ואיזור רשום!

אז אני לפעמים חושבת
כי היה זה אולי רצוי
לו הייתי נרקיס או רקפת
או אפילו איזה בן חצב מצוי

הסתכלו מה שקורה לי בדרך:
כל אחד עובר - חוטף - קוטף - קולע לו זר
לו הייתי חיה או פרח
אז היה מצבי אחר!

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

- כיצד מתייחסים לבעלי החיים ולצמחים ואיך מתייחסים לאנשים (למי ששרה את השיר)?
- האם לדעתכם הכותבת מרוצה מהמצב או שיש לה ביקורת על כך ששומרים על הטבע ועליה לא? מה המצב הרצוי לדעת הכותבת?
- מה קשר בין האדם לטבע בקטע? האם האדם שולט ובעלים של הטבע? האם הוא חלק מהטבע? האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו? מה המצב המצוי (שקורה בדרך כלל) ומה המצב הרצוי ביחסים בין אדם לטבע לפי השיר?

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

בראשית א, כח

(כח) וַיְבָרֵךְ אֱתֶם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וַיְרְדוּ בְדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ : (כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִיֶה לְאֹכְלָה :

רמב"ן, בראשית א, כח:

וכבשוה – נתן להם כוח וממשלה לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר, ולבנות ולעקור נטוע, ומהרריה לחצוב נחושת, וכיוצא בזה. וזה יכלול מה שאמר: ובכל הארץ".

- אלוהים פומה לאדם וחווה, מה הוא מצווה עליהם לעשות? אילו פעולות עליהם לעשות כלפי בעלי החיים וכלפי הצמחים?
- איזו תחושה יוצרות המילים: "מלאו", "כבשוה" (לכבוש) "ורדו" (לרדות). מאילו תחומים לקוחות המילים הללו? מה הן מזכירות?
- כיצד מפרש הרמב"ן את המלה "כבשו"? מה הוא מוסיף או מדגיש?
- איזה קשר בין האדם והטבע מתאר הקטע? האם האדם שולט בטבע או הוא חלק ממנו? האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

שיר בוקר / נתן אלתרמן

בהרים כבר השמש מלהטת
ובעמק עוד נוצץ הטל,
אנו אוהבים אותך, מולדת,
בשמחה, בשיר ובעמל.

ממורדות הלבנון עד ים המלח
נעבור אותך במחרשות,
אנו עוד ניטע לך ונבנה לך,
אנו ניפה אותך מאד.

נלבישך שלמת בטון ומלט
ונפרוש לך מרבדי גנים,
על אדמת שדותיך הנגאלת
הדגן ירנן פעמונים.

המדבר, אנו דרך בו נחצובה,
הביצות, אנחנו ניבשן,
מה ניתן לך עוד להוד ושובע,
מה עוד לא נתנו וניתן.

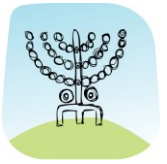
בהרים, בהרים זרח אורנו,
אנו נעפילה אל ההר,
האתמול נשאר מאחורינו
אך רבה הדרך למחר.

אם קשה היא הדרך ובוגדת,
אם גם לא אחד יפול חלל,
עד עולם נאהב אותך מולדת,
אנו לך בקרב ובעמל!

קרא/י את הקטע וענה/י על השאלות

- מי הדמויות בשיר? למי שרים את השיר? מי שר את השיר? האם הוא אדם יחיד או רבים? השיר חובר ב-1934 בתקופת החלוצים לסרט תעודה של התנועה הציונית. מה אומר לכם מקור השיר על זהות השרים ועל כוונתם?
- בדקו כמה פעלים יש בשיר? למה לדעתכם יש כל-כך הרבה פעלים שונים?
- אילו דברים הקשורים לטבע ולצמחיה יש בשיר ואיזה למעשי ידי אדם? האם יש הפרדה או שילוב בין הטבע למה שהאדם עושה?
- מה היחס לארץ ישראל בשיר? כיצד מבטאים האנשים את היחס שלהם לארץ?
- מה קשר בין האדם לטבע יש בקטע? האם האדם שולט ובעלים של הטבע? האם הוא חלק מהטבע? האם האדם צריך לשנות את הטבע או להשתלב בו?

דברים כ, יט

"כי תצור אל עיר ימים רבים להילחם עליה לתופשה, לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור".

רש"י: שמא האדם עץ השדה להיכנס בתוך המצור מפניך והתייסר בייסורי רעב וצמא כאנשי העיר, ומה תשחיתנו?

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מועשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם תקלקל אתן מי שיתקן אחריד.

(קהלת רבה פרשה ז')

שירת העשבים / נעמי שמר (עפ"י רבי נחמן מברסלב)

דע לך, שְׁפָל רוּעָה וְרוּעָה
יש לו נגון מיוחד משלו,
דע לך שְׁפָל עֵשֶׂב וְעֵשֶׂב
יש לו שִׁירָה מִיְחַדָּת מְשֻׁלוּ,
ומשירת העשבים
נעֲשָׂה נגון שֶׁל רוּעָה.

כְּמֵה יָפָה, כְּמֵה יָפָה וְנֶאֱמָה,
כְּשִׁשׁוּמְעִים הַשִּׁירָה שְׁלֵהֶם;
טוֹב מְאֹד לְהִתְפַּלֵּל בִּינֵיהֶם,
וּבְשִׁמְחָה לְעִבֵד אֶת הַשֵּׁם,
וּמְשִׁירַת הָעֵשְׂבִים
מִתְמַלֵּא הַלֵּב וּמְשִׁתוֹקֵק.

וּכְשֶׁהֲלֵב, מִן הַשִּׁירָה מִתְמַלֵּא,
וּמְשִׁתוֹקֵק אֶל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל;
אוֹר גְּדוֹל, אֲזִי נִמְשָׁד וְהוֹלֵךְ
מִקְדָּשְׁתָּהּ שֶׁל הָאָרֶץ עָלָיו,
וּמְשִׁירַת הָעֵשְׂבִים
נעֲשָׂה נגון שֶׁל הַלֵּב.

בראשית פרק ב

(ה) וְלֹא שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרָם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב
הַשָּׂדֶה טָרָם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל
הָאָרֶץ וְאָדָם אִין לְעִבֵד אֶת הָאֲדָמָה:

(טו) וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחָהוּ בְּגֵן עֵדֵן
לְעַבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ:

ולס להגנת הצומח / נעמי שמר

כבר פורחים נרקיסים בשמורות הטבע
מרבדים נפרשים בשפלת החוף
כלנית וכרכום, אלף גון וצבע
והחוק שאומר - כאן אסור לקטוף!

רק עלי אין החוק משגיח
רק עלי איש אינו שומר
לו היו לי עלי גביע
אז, היה מצבי אחר.

ציפורים נדירות כבר כבר דוגרות בסלע
אילנות נדירים נשמרים לחוד
איילות נבהלות מסתכלות בשלט
בו כתוב בפירוש ש- אסור לצוד!

רק עלי עוד לא שמו שלט
מסביב אין לי כל גדר
לו הייתי - נאמר - איילת
אז היה מצבי אחר!

אדוני, היזהר, אל תיגע באיריס!
צבעוני-ההרים הוא מחוץ לתחום!
כל גבעה נישאה בשולי העיר היא -
שטח בר מגודר ואיזור רשום!

אז אני לפעמים חושבת
כי היה זה אולי רצוי
לו הייתי נרקיס או רקפת
או אפילו איזה בן חצב מצוי

הסתכלו מה שקורה לי בדרך:
כל אחד עובר - חוטף - קוטף - קולע לו זר
לו הייתי חיה או פרח
אז היה מצבי אחר!

כל עשב אומר דבר

אחרי תפילת מנחה גדולה, יצא
רבנו, הרב קוק, לשוח בשדה,
לצמעם מחשבותיו. אני גלוותי
אליו. בדרך קטפתי איזה עשב או
פרח.

הזדעזע רבנו ואמר לי בנחת:

"האמן תאמין לי שמימי נזחרתי
לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או
פרח שיכול לגדול או לצמוח, כי
אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל
מלמעלה שאומר לו - גדל. כל
ציץ, כל עשב אומר דבר, כל אבן
לוחשת איזה סוד, כל בריאה
אומרת שירה." הדברים שיצאו
מלב טהור וקדוש נחקקו בליבי.
מאז התחלתי להרגיש ביותר את
מידת החמלה על כל דבר.

רבי אריה לוזן (רבם של אסירי
המחותרות בתקופת טרום המדינה)

שיר בוקר / נתן אלתרמן

בהרים כבר השמש מלהטת
ובעמק עוד נוצץ הטל,
אנו אוהבים אותך, מולדת,
בשמחה, בשיר ובעמל.

ממורדות הלבנון עד ים המלח
נעבור אותך במחרשות,
אנו עוד ניטע לך ונבנה לך,
אנו ניפה אותך מאד.

נלבישך שלמת בטון ומלט
ונפרוש לך מרבדי גנים,
על אדמת שדותיך הנגאלת
הדגן ירנן פעמונים.

המדבר, אנו דרך בו נחצובה,
הביצות, אנחנו ניבשן,
מה ניתן לך עוד להוד ושובע,
מה עוד לא נתנו וניתן.

בהרים, בהרים זרח אורנו,
אנו נעפילה אל ההר,
האתמול נשאר מאחורינו
אך רבה הדרך למחר.

אם קשה היא הדרך ובוגדת,
אם גם לא אחד יפול חלל,
עד עולם נאהב אותך מולדת,
אנו לך בקרב ובעמל!

ונשאת ביום ההוא סביב עינוך, בן אדם, ונשאת עינוך למעלה, וראית את הארץ ואת כל היקום אשר בה, וראית את השמים עם כל צבאם, עם כל העולמות אשר בהם, עד לאין תכלית ואין חקר – והנה כולם קרובים אל נפשך, והנה כולם נושאים לה ברכה. אז תשיג את הנצח שברגע. אז תדע, מה רב עושרך, מה רבה הברכה, אשר החיים נושאים לך.

(א. ד. גורדון)

בראשית א, כח

(כח) וַיִּבְרַךְ אֱתֶם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרְמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ:
(כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ:

רמב"ן, בראשית א, כח:

וכבשורה – נתן להם כוח וממשלה לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר, ולבנות ולעקור נטוע, ומהרריה לחצוב נחושת, וכיוצא בזה. וזה יכלול מה שאמר: ובכל הארץ".

